

PAULO FREIRE: YAŞAMI, EĞİTİM FELSEFESİ VE UYGULAMASI ÜZERİNE

*Serap AYHAN**

Ünlü Brezilyalı eğitimci Paulo Freire'in, son 30-35 yıl içinde, yetişkin eğitimi alanında dünya çapında önemli bir isim olduğunda kuşku yok. Yetişkin eğitimi yazınında, Freire'in eğitim düşüncesine ve adı ile anılan yöntemine ayrı bir başlık altında ya da tüm metnin satır aralarında olsun yapılan bir gönderme, yorum ya da ondan getirilen bir katkı ile karşılaşmamak olanaksız. Paulo Freire, eğitim dünyasında daha çok radikal bir eğitimci olarak tanınmakla birlikte, onun farklı felsefi duruşlardaki ve siyasal görüşlerdeki tüm eğitimcilerin ve okurların ilgisini çektiği açıktır. Bunun nedenlerinden biri, kanımca en azından, genelde eğitimin ve özelde yetişkin eğitiminin felsefi ve psikolojik temelleri üzerinde bir yeniden-düşünmeyi harekete geçirmesi ve insanların kendi öğrenme-öğretme eylemlerini sorgulamalarını uyarmasıdır. Gerçekte, Torres'in belirttiği gibi, "Pedagojide bugün neden Freire ile ya da Freire'e karşı olarak ayakta durabildiğimiz, fakat Freire'siz olamadığımızın geçerli nedenleri vardır." (Torres'den aktaran: Youngman, 1986, s.150) Bu açıdan, Freire'in eğitim kuramının ve özellikle yetişkinler için okuma-yazma eğitiminde somutlaştırdığı uygulamasının, ülkemizde de daha geniş bir tartışmaya açılması gerektiği düşüncesindeyim.

Bu nedenle bu makalenin amacı, yetişkin eğitiminde bu denli önemli bir yer tutan ve etkileri dünyanın çeşitli toplumsal-ekonomik bağlamlarındaki eğitim uygulamalarına yansıyan Paulo Freire'in eğitim kuramı ve yetişkinlere okuma-yazmayı öğretme çalışmalarında önerdiği yöntemi ve bu yöntemin felsefi temellerini, daha çok kendi eserlerine dayalı olarak, gözden geçirip özetlemek; özellikle yetişkin eğitimciliğine aday olan öğrencilerimizin daha ileri okuma ve incelemelerini uyarmak olacaktır.

* Prof.Dr. A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi,Halk Eğitimi Bölümü.

Fakat önce; Freire'in kendi yaşam öyküsü ve eserlerine ilişkin bir tanıtım, onda eğitim üzerine düşünme ve eylemin nasıl bütünleştiğini (böylece onun en önemli özelliklerinden birini) göstermek bakımından yararlı olabilir.

Yaşam Öyküsü ve Eserleri:

Freire, 1921'de, Brezilya'da, Güney Amerika'nın Atlantik Okyanusu kıyılarındaki en kuzey-doğu noktası olan Recife kentinde doğdu. Orta sınıftan bir ailedendi ve annesi inançlı bir katolik olmasına karşın, babası değildi. Ancak ailedeki bu inanç farklılığı, anne-babanın bir ötekinin durumuna saygı duyması nedeniyle herhangi bir çatışma ya da gerilime yol açmıyordu. Çocukluk yılları, içinde doğduğu, ağaçlar arasındaki orta halli bir evde geçti. Freire, bu ev ve çevresinin, kendisinde uyandırdığı çeşitli heyecanlarla, merakla ve sunduğu gözlem olanaklarıyla ona zengin öğrenme yaşantıları sağladığını belirtir. Bu yaşantılar kuşkusuz, çeşitli çocukluk riskleriyle, bitkiler ve hayvanlar dünyasına ve canlıların gelişimine ilişkin ilk keşiflerle, çevresindeki yetişkin konuşmalarından yansıyan ve onun dünyası ile daha geniş bir dünya arasında köprü kuran etkilerle doludur. Ve bu yüzden, kendi deyimiyle "O özel dünya (ona) kendini ilk algısal etkinlik sahası ve ilk (dünyayı) okuma dünyası" olarak sunmuştu. Sözcükleri okumayı ve yazmayı da, okula henüz gitmeden annesinin yardımıyla, fakat kendi dünyasından sözcüklerle, bu evin bahçesinde öğrenmişti. İlk öğretmeni bu çalışmayı sürdürüp derinleştirmiş ve onunla sözcükleri okuma, "sözcük dünyası"nı okuma anlamına gelirken bu, "dünyayı okuma" serüveni ile bir kopukluk yaratmamıştı. Ortaokul öğrencisi iken de, Portekizce öğretmenin geleneksel olmayan bir yöntemle işlediği okuma dersleri onda, bir metni anlayarak ve duyarak yorumlama konusunda bir dürtü ve deneyim kazandırmıştı.

Öte yandan bu ilk çocukluk ve gençlik dönemi, aynı zamanda, dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik bunalım yılları ve Freire'in ailesinin de birçokları gibi açlığı ve yoksulluğu yaşadığı yıllardır. Kötü beslenme nedeniyle bir süre okul başarısının olumsuz etkilenmesine karşın; Freire, kendi toplumsal sınıfının görünüşte devam eden bazı sembollerinin yine de onu öteki çocuklardan nasıl ayırdığını anımsar. Kendisinden büyük erkek kardeşleri çalışarak ailenin durumunu ayakta tutarlar. Liseyi başarıyla bitirdikten sonra, Recife Üniversitesine gider ve Portekizce öğretmeni olur. Öyle anlaşılıyor ki, Freire'in öğretmenlik deneyimi, okuma-yazma eyleminin önemini lise öğrencileriyle yoğun biçimde yaşadığı ve ileride geliştireceği dil öğretimi yönteminin temel taşlarını attığı bir deneyim olmuştur.

1944'te, yine bir öğretmen olan karısı Elza ile tanışır. Öğretmenlik mesleğini paylaşmak yanı sıra, ikisi birlikte, Recife'deki diğer orta sınıf aileleri de içine alan "Katolik Eylem" hareketine katılırlar. Bu hareket içindeki çabalarını Freire, Hıristiyan inancı ile küçük-burjuva yaşam tarzı

arasındaki çatışmayı açıklamaya çalışma çabası olarak tanımlıyor. Ancak bu, düş kırıklığı yaratan bir deneyim olmuştur. Çünkü sonunda; örneğin, burjuva ailelerin, hizmetkarlarına insan olarak davranmaları gerektiği düşüncesine karşı bile güçlü bir dirençle karşılaşmışlardır. Bundan sonra Freire, kendi seçimlerini yaptıklarını; "Burjuvalarla çalışmayı sürdürmemeye, onun yerine halkla birlikte çalışmaya karar verdiklerini" belirtir. Bu kararlar başlattıkları süreç, önceleri bazı hatalar yaparak gelişmiştir. Örneğin, Freire, bir vesileyle işçilere hitaben, psikolog Jean Piaget hakkında yaptığı bir konuşmayı anımsayarak, şunları söyler: "Birçok güzel şey söyledim, fakat hiçbir etki yapmadı. Nedeni, kendi referans çerçevemi kullanmamdı, onlarınkini değil." Konuşması bittikten sonra bir işçinin tepkisi, "Senin konuşmanın gerisinde yiyecek, konfor ve rahatlık var. Oysa gerçeklik şu ki; bizim bir odamız var, hiç yiyeceğimiz yok, ve çocukların önünde sevişmek zorundayız." şeklinde olmuştur. Freire, o sıralarda bu tür tepkileri anlayamadığını, ancak Recife'in tenek mahallelerindeki yoksullarla uzun süre birlikte yaşamayı ve araştırmayı kapsayan bir süreç sonunda halkın sözdizimini (syntax) kavradığını yazıyor ve ekliyor: "O günlerde bir mit değildim, ... daha fazla zamanım vardı." Freire'in bu alandaki uğraşları, 1959 yılında Recife Üniversitesinde tamamladığı doktora tezinin çerçevesini oluşturmuştur. Çok geçmeden üniversitede eğitim tarihi ve felsefesi alanında görev alır.

1962'de, Recife Belediye Başkanının önerisiyle Freire, belediyenin kentte yürüttüğü yetişkin okuma-yazma izlençına eşgüdümçü olarak atanır. İlk "kültür çemberleri" bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Freire'in Recife'deki başarısı ülke çapında duyulur ve izleyen yıl Başkan Goulard tarafından ulusal okuma-yazma izlençına yönetici olmaya çağırılır. Yeni görevine Freire, Küba'daki okuma-yazmazlığı kaldırmak için 1960-64 yılları arasında yürütülen okuma-yazma kampanyasının çarpıcı sonuçlarıyla paralellik kurma umuduyla başlar. Dönemin eğitim bakanlarının desteğiyle, 35.000 slayt projektörünü yurda getirme ve Brezilya'nın her yanında toplam 20.000 "kültür çemberi" oluşturma planları yapar. Hemen her ildeki eşgüdümçüler (öğretmenler) için sekiz aylık yetiştirme kursları başlatılır. 1964 yılına kadar 2 milyon kişinin okuma-yazma izlençalarından geçmesi hedeflenir.

Ancak bu gelişmeler, doğal olarak, ülkenin tutucu kesimlerinden tepkiler alır. "Freire yöntemi"nin insanları tahrik ettiği, bir şeyleri değiştirme fikirleri aşıladığı ve ülkeyi Bolşevikleştirme niyeti güttüğü, vb. ileri sürülür. (Bu arada, Brezilya'da okuma-yazma bilmeyenlerin oy kullanma haklarının olmadığını belirtmek yerinde olur.) Freire'in bunlara yanıtı; tek gerçek suçunun, okuma-yazmayı mekanik bir sorun olmaktan daha fazla birşey olarak düşündüğü; okuma-yazmanın eleştirel bilinçle bağlantısını kurmak yoluyla halkın özgürleşmesine yardımcı olduğudur. Ancak Freire'in izlenç, başlangıçta siyasal iklimin elverişli olmasına karşın, tam etkililiğini gösterebilecek yeterli zaman şansına sahip olamamıştır.

1 Nisan 1964'de yapılan askeri darbe ile Goulard yönetimine son verilmesi, ulusal okuma-yazma kampanyasının da sonu olur. Freire, hem Recife Üniversitesinde bir profesör ve hem de okuma-yazma izlencinin ulusal başkanı sıfatıyla saygın, etkili ve oldukça tehlikeli bir kişilik olarak görüldüğü için tutuklanır ve üniversitedeki görevinden atılır. Üstelik "Tanrının ve Amerikalıların düşmanı" ilan edilir. Yetmişbeş gün süren tutukluluk ve onu izleyen uzun görüşmeler sonucunda, Bolivya'ya sığınma hakkını elde eder. Ancak Bolivya'da kalışı da çok kısa sürer, çünkü bu ülkeye geçişinden onbeş gün sonra bir darbe de orada yaşanır.

Freire, 1964 yılı sonlarında Şili'ye gider ve orada beş yıl kalır. O dönemde Şili'de de okumaz-yazmazlık sorunu ciddi boyutlardadır. 1965 yılı ortalarında kurulan Yetişkinlerin Eğitimi için Özel Planlama Dairesi'nin Başkanı olan Waldemar Cortes, o sırada Şili Üniversitesinde çalışan Freire ile ilişki kurar ve onun okuma-yazma yöntemini uygulamaya karar verir. Ancak, Brezilya'da yıkıcı olarak nitelenen bir yöntemin bu ülkede kabul edilişi de kolay olmaz. Program, Cortes'in çabalarıyla onaylanır. Önce Şili Tarım Reformu Dairesinde ve özellikle onun Eğitim ve Araştırma Enstitüsünde görev verilen Freire, Cortes'in Dairesi ile işbirliği halinde Şili yetişkin okuma yazma izlencemi uygulamaya geçirir.

Freire'in Şili'de bulunduğu süre içinde, Brezilya deneyimini kaleme aldığı Eğitim: Özgürlüğün Pratiği (1967) adlı ve Rio'da tarım reformu sorunlarını değerlendirdiği Yayım ve İletişim (1969) adlı iki monografisi yayımlanmıştır. Bu eserler, İngilizce olarak, beş yıl sonra Eleştirel Bilinc için Eğitim başlığı ile basılmıştır. Freire'in en önemli kitabı sayılan Ezilenlerin Pedagojisi ise 1968. yılında, yine bu dönemde tamamlanmış olup; onun 1971'de İngilizceye çevrilen ilk kitabıdır.

1969 yılında Harvard Üniversitesi'nden, Eğitim ve Gelişme Araştırmaları Merkezi'nde konuk profesör olarak çalışması için aldığı daveti kabul ederek A.B.D.'ye gider. Kuzey Amerika'da iki yaz ve bir öğretim yılı geçiren Freire'in fikirleri, Harvard'da da sıcak ve geniş bir ilgi görür. Harvard Educational Review'de, yetişkin okuryazarlığı ve bilinçlenme üzerine yazdığı bir seri makalesi yayınlanır. Aynı dergi tarafından bunlar, hemen sonra Özgürlük için Kültürel Eylem adı ile kitaplaştırılmıştır. Bu kitap iki yıl sonra İngiltere'de de basılmıştır. Kuzey Amerika'da çalışması, Freire'in aynı zamanda Jonathan Kozol ve Ivan Illich gibi diğer radikal eğitim eleştirmenleri ile tanışmasına olanak sağlamıştır. Freire ile Illich, başlangıçta yakın bir dostluk kurmuşlar; 1969 ve 1970 yaz ayları boyunca birlikte Cuernavaca Kültürlerarası Dokümantasyon Merkezi'ndeki bir dizi seminere katılmışlar; ve hatta Pedagojinin Ezilmesi ve Ezilenlerin Pedagojisi başlığı altında ortak bir çalışmaları yayımlanmıştır. Fakat daha sonraki çalışmalarından; her ikisinin giderek ilgilerinin, etkinliklerinin ve bakış açılarının farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bu arada Freire, Şili'ye yalnızca Salvador Allende'nin 1970'de seçimle yönetime gelmesinden sonra kısa bir süre için döner. Yine de, Allende'nin 1973'de öldürülmesinden hemen sonra, Freire, General

Pinochet rejimi tarafından "personá non grata" (istenmeyen adam) ilan edilir.

1970'de Freire, Harvard'dan ayrılarak, merkezi Cenevre'de olan Dünya Kiliseler Konseyi'nin Eğitim Dairesinde özel danışman olarak görev almış ve 1980 yılına kadar İsviçre'de kalmıştır. Bu dönemde Freire'in eğitime pratik katılımının ve etki alanının daha da genişlediği görülmektedir. Özellikle Afrika ülkelerindeki çalışmaları bu döneme rastlar: Peru yanısıra, Angola, Mozambik, Tanzanya, Guinea-Bissau, São-Tomé ve Príncipe Cumhuriyetleri gibi. Ayrıca Kanada, A.B.D., İtalya, İran, Hindistan, Avustralya, ve Papua-New Guinea'da çeşitli seminer ve sempozyumlara katılır; konferanslar verir. Yine bu dönemde, 1971'de, bilinçlenme temelindeki bir eğitim kuramını araştırma ve uygulama yoluyla geliştirmeyi amaçladığı, Kültürel Eylem Enstitüsü'nü kurar. Bu enstitü tarafından; kadınların özgürlüğü, Üçüncü Dünyada eğitim ve Üçüncü Dünya için yardım izlencelerinin altında yatan çelişkiler üzerinde odaklaşan bir seri doküman üretilmiştir. 1973'de, İngiltere'deki Açık Üniversite tarafından, eğitime yaptığı katkılar nedeniyle onursal doktora verilen Freire; 1975'den sonraki çalışmalarını giderek, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin karşı karşıya geldiği sorunlara ve istemlere uygun bir eğitim sürecini tasarlamada yoğunlaştırmıştır. Bunlar arasında, 1975 yılında, Guinea-Bissau'da kendisinin de etkin olarak yer aldığı, yetişkinler için okuma-yazma etkinlikleri üzerine yaptığı değerlendirmeler; 1978'de, Süreç İçinde Pedagoji: Guinea-Bissau'ya Mektuplar adı ile yayınlanmıştır. Ayrıca; Okuma-yazma: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma adlı, eseri yine, Freire'in eğitim kuramının Üçüncü Dünya ülkeleri bağlamında nasıl sınındığını ve zenginleştiğini uygulamalarıyla birlikte göstermek bakımından aydınlatıcıdır.

1979 yılı sonlarında Brezilya'da, beş bin dolayındaki sürgün ve muhalif için çıkarılan af sonucunda; Freire, 1980 yılında anayurduna geri dönmüş ve São Paulo'da, Pontificia Katolik Üniversitesinde çalışmaya başlamıştır.

Freire'in, her ikisi de Londra'da olmak üzere, İngilizce yayımlanan ve ulaşabildiğimiz en son kitapları, Eğitim Politikası: Kültür, İktidar ve Özgürleşme (1985) ve Okuma-yazma: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma (1987) adlarını taşıyor. Yukarıda anılan eserleri dışında, yayımlanmış çok sayıda deneme, makale, bildiri ve söyleşileri vardır.

Eğitim Kuramı ve Dayandığı Temel Kavramlar:

"Her eğitim uygulaması eğitimci tarafında teorik bir duruşu ifade eder. Bu duruş yerine göre -bazen daha çok, bazen daha az açık bir biçimde- insana ve dünyaya ilişkin bir açıklamayı gösterir." (Freire'den aktaran: Youngman, 1986, s.155)

Freire'e göre, tarafsız eğitim diye birşey yoktur. Eğitim, ya insanların var olan sistemin mantığıyla bütünleşmelerini kolaylaştırarak

düzene uygunluk sağlamakta kullanılan bir araç olarak işler; ya da onların kendilerini içinde buldukları gerçekliğe eleştirel ve yaratıcı bir zihinle baktıkları, dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katılacaklarını (tarihlerini nasıl yaptıklarını ve yapabileceklerini) keşfettikleri bir araç ve 'bir özgürlük pratiği' haline gelir. (Freire, 1991, s.14) Bir eğitimci olarak kendi tarafımı ikinci yönde belirleyen Freire'in önerdiği eğitim süreci; her şeyden önce onun, "insan" ve "bilme sürecinde insan etkinliğinin rolü" konusundaki varsayımlarını biçimlendiren bilgi kuramından kaynaklanır. Çünkü eğitim, bilgi ile ilgilidir ve bir bilme eylemi olarak okumayı ve yazmayı öğrenme, hem bir bilgi kuramını hem de ona karşılık gelen bir yöntemi öngörür.

Freire'de bilgi kuramı, insanların kendilerine doğal ve toplumsal çevreleri dışından da bakabildikleri, bu çevre ve kendi eylemleri üzerinde düşünebildikleri ve sonra kendilerini ve çevrelerini değiştirme eyleminde bulunabildikleri için hayvanlardan farklı oldukları fikri ile başlar. İnsanlar, hayvanlardan farklı olarak, yalnızca yaşamakla kalmaz, var olurlar aynı zamanda. Varoluşları tarihseldir. Hayvanlar hayatlarını zamansız, düz, tekdüze bir güdü içinde yaşarlarken, insanlar sürekli yeniden yarattıkları ve dönüştürdükleri bir dünya içinde var olurlar. Bu varoluş alanı, hayvanlar için olduğu gibi yalnızca fiziksel bir mekânla sınırlı olmayıp, ayrıca tarihsel bir alandır. Ama insanlar kendilerinin ve bu nedenle dünyanın da ayırında (bilinçli varlıklar) oldukları için, "burası"nın, "şimdi"nin, "orası"nın, "yarın"ın ve "dün"ün dayattığı sınırlarıyla belirlenmişlik ile kendi özgürlükleri arasındaki diyalektik bir ilişki içinde varolurlar. Kendilerini, nesneleştirdikleri dünyadan ve kendi etkinliklerinden ayırarak, karar merciiini kendi içlerine ve dünya ve başkalarıyla ilişkilerine taşıyarak; böylelikle kendilerini sınırlayan durumu, "sınır-durumu"nu aşabilme yetisine sahiptirler. Ancak bu "sınır-durumu"nu aşma; verili olanı (özgürleşmelerinin engeli olarak kavradıkları zaman) edilgence kabul etmek yerine onu yadsıyan "sınır-eylemler" aracılığıyla olur. Buradaki asıl sorun; sınır-durumların kendisinden çok, bunların belirli bir tarihsel anda insanlar tarafından nasıl kavrandığındadır. Sınır-durumun aşılması ancak, bu durumun tarihsel olarak içinde yer aldığı somut gerçeklik üzerinde, eleştirel bilinçle etkinlikte bulunarak başarılıdır. Gerçeklik bu yoldan dönüştürülür ve önceki sınır-durum geride bırakılırken, yeni sınır-durumlar ortaya çıkar; onlar da yeni sınır-eylemlerin ortaya çıkmasında etken olurlar.

Öte yandan; hayvanların üretici etkinliği yalnızca, ürününün dolaysızca kendi bedenine ait olduğu bir faaliyet iken; insan, fiziksel bedenine ait olmaksızın gerçekleştirdiği faaliyetin sonucu olan kendi ürünleriyle özgürce karşı karşıya gelir. Dolayısıyla, kendilerinden ayrı ürünler yaratmayan (çünkü etkinlikleri sınır-eylemler yaratmaz) hayvanlar ile, dünya üzerindeki eylemleriyle kültür ve tarih alanını yaratan insanlar arasındaki ayırım; yalnızca insanların "praxis varlıkları" olmasındadır.

Böylece Freire'in bilgi kuramındaki odak kavramın praxis, yani bilinçli eylem olduğu görülmektedir.

Bilme eylemi, eylemden düşünceye ve eylem üzerine düşünmekten yeni bir eyleme giden diyalektik bir hareketi içerir. Daha önce bilmediğini bilebilmesi için, öğrencinin, eylem-nesnesi üzerine (ya da daha genel olarak, dünyadaki yöntemin biçimleri üzerine) düşünebilmesine yardımcı olan otantik bir soyutlama sürecine katılması gerekir.

Ancak praxis kavramında düşünme ve eylem eş zamanlı bir birliktir; bu yüzden aynı zamanda bir praxis olan 'söz'de de bu iki boyutun herhangi birinden öteki uğruna vaz geçilirse, ya boş bir kuramlaştırma (gevezelik) ya da akılsız bir eylemcilik ortaya çıkacaktır. Freire için eğitim, insanların dünyayı nesneleştirmelerine, onu eleştirel biçimde anlamalarına ve onu değiştirmek için eylemde bulunmalarına yardım etmelidir. Freire'in eğitim kuramı bu yüzden, açıkça, praxise dayalı bilgi kuramını somutlaştırma girişimi olmaktadır. Bu girişimi onun aynı zamanda, eğitim uygulamalarında biçim ve içeriğin birliğini sağlama yönünde gösterdiği açık ve bilinçli bir teorik duruşu ifade etmektedir.

Freire'in eğitim kuramı, eğitimcinin ve eğitilenin bilgiyi birlikte araştırdıkları bir süreç olarak nitelediği "diyalog" üzerinde odaklaşır. Bu araştırma, praxis üzerine kurulmuş olacağından, yalnızca entelektüel bir süreç olmayıp, eylemi de öngörmektedir. Freire, öğrenenleri etkin, keşfetmeye meraklı ve yaratıcı "özneler" olarak kabul eder. Çünkü Freire'e göre, bilginin yapısındaki temel bir öge, diyalogdur; diyalogun ise bilme sürecindeki diğer öznelere açılmış olması gerekir. Böylelikle derslik, geleneksel anlamda bir derslik değil, fakat bilginin (aktarılmayıp) araştırıldığı bir buluşma yeri olabilir.

Bunun tersine; bilginin aktarılması eylemi biçimindeki bir eğitim kavramı, insanların doğal ve toplumsal çevre ile ilişkisi konusunda hatalı bir anlayışa dayalı olduğundan doğru olmayan bir bilgi kuramını açıklar. İşte Freire'in sık sık eleştirdiği "bankacı eğitim"in temelinde, bilgiye statik ve öğrencilere de edilgen nesnelere bakan bu görüş yatmaktadır. Ona göre: "Bilgi daima bir süreçtir ve kendilerini koşullandıran nesnel gerçeklik üzerinde insanların bilinçli eylemi sonucunda ortaya çıkar". Böylece Freire, bilginin ne olduğu yanısıra, bilme pratiğinin hem içeriği hem de belirleyici bağlamı konusunda daha özgün bir görüş getirmektedir.

Diyalog, "Diyalogcuların ortak düşünce ve eylemlerini, dönüştürülecek ve insanlaştırılacak olan bir dünyaya yönelttikleri bir yüzleşmedir". Bu açıdan diyalog varoluşsal bir gerekliliktir. Ve bir yaratma edimidir. Bir insanın başka bir insan üzerindeki egemenliğine araç olamaz. Bu yüzden diyalog, "ne bir kişinin fikirlerini ötekine 'yığma' edimine indirgenebilir, ne de tartışmacılar tarafından 'tüketilen' basit bir fikirler değiş tokuşu olabilir. Diyalog dünyayı adlandıran insanlar arasında bir yüzleşme olduğu için, bazı insanların ötekiler adına bu yüzleşmeyi gerçekleştirdiği bir konum olamaz." (Freire, 1991, s.63)

Ancak Freire'e göre diyalogun birtakım önkoşulları vardır ve bu olmazsa olmaz koşullar; *diyalogcuların bir diğerinin kendi sözünü söyleme hakkını tanımış olması; *derin bir dünya ve insan sevgisi; gerçek bir alçakgönüllülük (aslında yüce gönüllülük); *insanın yapma ve yeniden yapma, yaratma ve yeniden yaratma gücüne ve daha tam insan olma yetisine inanç ve güven (ki bu, kendisini ve diğerlerini insandıışılaştırır, insan olma yetisini tahrif eden somut durumların farkında oluşu da içeren, naif olmayan bir inanç ve güvendir); *diyalogtan duyulan umut; ve *eleştirel düşüncedir. (Freire, 1991, s.62-66)

Yalnızca eleştirel düşünmeyi gerektiren diyalog, eleştirel düşünmeyi yeniden de yaratabilir. Diyalogsuz iletişim, iletişimsiz de gerçek eğitim olmaz.

Freire'e göre; eğitimin özündeki amaç, öğrenenlerde topluma ilişkin eleştirel bir anlayış ve toplumu dönüştürme yönündeki kendi kapasitelerinin ayırında oluş olarak özetlenebilecek olan "bilinçlenme" (conscientizaçao) ya da bu bilincin gelişmesine aracı olmaktır. Bu bilincin gelişmesi, insanları insandıışılaştırır toplumsal yapıları değiştirerek ve yeni bir toplumu kurarak kendilerini özgürleştiren insanların gerçekleşmesi olasılığının yolunu açacaktır. Böylece Freire, eğitimi bir 'bilinçlenmeye yardım' süreci olarak kabul etmekte ve bu amaçla uyumlu uygulamaları araştırmaktadır.

Bu uygulamaları Freire, eğitime "sorun tanımlama" yaklaşımı olarak adlandırır ve bu yaklaşımı, eleştirel düşünmeyi önlemek ve statükoyu sürdürmek için tasarlanmış bir eğitimin "bankacı yaklaşım"ının karşısına koyar. Çünkü "bankacı" yaklaşımda öğretmen hazır bilgi parçalarını ya da paketlerini öğrenciye yatırmakta (depozit olarak koymakta) ve öğrenciler bunları bellek ve tekrar etmek zorunda olmaktadır. Öğrenciler edilgen hale sokulduğu ve dünyayı sorgulamaktan çok ona uyum yapmaya teşvik edildiği için, bu süreç bir 'ehlileştirme' sürecidir ve egemenlik içinde yürütülen bir alıştırmadır. Buna karşıt olarak Freire, öğretmenin ve öğrenenlerin (öğrenci-öğretmen ve öğretmen-öğrencinin) bilme eylemini birlikte üstlendikleri 'sorun tanımlayıcı' eğitimi, dünyadaki sorunları birlikte araştırdıkları bir 'diyalog' sürecini önermektedir. Bu yaklaşım, derslikte yetkeçiliği ortadan kaldıracak; özün dışında olmaya ve kuru akılcılığa son verecek; toplumla ilgili eleştirel düşünmeyi özendircektir.

Nitekim Freire, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde kendisinin öncülük ettiği yetişkin okuma-yazma ve okuma-yazma-sonrası eğitim çalışmalarında "sorun tanımlama" yaklaşımını nasıl ele aldıklarını ayrıntılarıyla açıklamaktadır. Bu yaklaşım yeni bir kurumda, "kültür çemberi"nde gerçekleşmiştir:

..... biz yeni bir kurumu, bir 'kültür çemberi'ni başlattık. Çünkü okul bize göre geleneksel olarak edilgen bir kavramdı. Bizim, öğretmen yerine bir eşgüdömcümüz; dersler yerine diyaloglarımız, öğrenciler yerine grup

katılımcılarımız; yabancılaştırıcı heceler yerine, öğrenme birimlerine 'ayrıştırılan' ve 'kodlanan' yoğun izlencelerimiz vardı. (Freire, 1987, s.58)

Görüldüğü gibi; eğitim örgütlenmesini betimlemek için kullanılan dil, onu bankacı yaklaşımlardan ayırdedecek biçimde tasarlanmıştı. Eğitim sürecindeki izlencelerin içeriği ise, daha en başından, katılımcılarla birlikte geliştirilecek olan 'diyalogun içeriği' ile bir bütünlük sağlayacaktı.

Öte yandan Freire, dilbilimsel konularda çok duyarlıdır. Çünkü ona göre; dilbilimsel ve bilişsel süreçler, taşıdıkları güç bakımından özdeştir. Düşünce ve dil arasındaki bağıntı; sözcüklerin, insanların varoluşsal deneyiminin çok önemli bir parçası olduğunu; dilin, insanların toplumsal gerçekliğinden ayrı tutulamayacağını gösterir. Düşünce olmaksızın, dil olamaz; yine insanların dili ve düşünceyi yöneltebilecekleri dünya olmaksızın, dil ve düşünce olamaz. Bunun anlamı; sözün, salt sözcük bilgisinden daha çok şey içerir olmasıdır. O halde Freire'e göre dil, zorunlu olarak toplumsal bir niteliğe sahiptir. "İnsanlar, kendi sözlerini konuşurlar". Dilin toplumsal niteliğine yaptığı bu vurguyu, Freire'nin eğitim felsefesinin odağında bulmak olanaklıdır. Çünkü Freire'in yönteminde başlangıç noktası olarak, katılımcıların dili ve onların yaşantılarındaki konular vardır. Bu yüzden, okuma-yazma sürecinin, 'sözcükleri okuma' kadar 'dünyayı okuma' ile ilgili olduğunu ve bu sürecin, dili ve düşünceyi biçimlendiren toplumsal yapılara ilişkin eleştirel bir anlayış ile iç içe olması gerektiğini ileri sürer. Freire için okuma-yazma, okuryazarlar ile okuryazar olmayanları ayırıştırıran bilişsel boyutları olan, zihinsel bir araçtır.

Özelde, okuryazarlığın kazanılması, kişinin çevresi üzerinde artan bir denetim duygusunu geliştirmektedir. Bunu örneklemek için Freire, Şili köylülerinin yaptığı yorumları aktarır. (Freire, 1991, ss.38-41)

Öte yandan; dil, ezilme ve yabancılaşma süreçlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü dilin kullanımı, sınıf ilişkilerini ve ideolojilerini yansıtır. Freire, bunu, Guinea-Bissau'da okuma-yazma izlencelerinde tek araç olarak Portekizceyi (eski sömürge dilini) kullanma kararındaki yönetimin tutumunu tartışırken dikkatle düşünmüş; halka yabancı bir dilin kabul ettirilmesinin, sömürgeci egemenliğin zihinlerdeki bir uzantısı olduğunu ve yeni-sömürgeciliğin bir aracı olmayı sürdüreceğini ileri sürmüştür. (Freire, 1987, ss.94-119)

Freire'in eğitim felsefesinin temelinde bulunan (ve onu eleştirenlerce çoğu kez eksik yorumlandığını düşündüğüm) bir başka önemli kavram, nesnellik ve öznelilik arasındaki diyalektik ilişkidir. Freire'e göre, özneliliği dışlayan bir nesnellik düşünülemez.

Bu ikisi bir diğeri olmadan varolamazlar, birbirlerine göre kutuplaştırılmazlar. ...Çünkü (nesnel) dünya ile insan bir diğeri olmadan var olamaz, karşılıklı etkileşim içinde varolurlar. ...nesnel toplumsal gerçeklik, tesadüfen var olmadığı, insan eyleminin ürünü olduğu gibi; tesadüfi olarak da dönüştürülemez. (Freire, 1991, s.28)

Bu noktada Freire, toplumsal gerçekliği analiz ederken, nesnellik adına 'nesnelciliğe' ve/ ya da öznelcilik adına 'öznelciliğe' düşme tehlikesine dikkat çekmekte; bunun karşısında özgürleştirici bir eğitimin hayata geçirilebilmesi bakımından nesnel ve öznel durumların etkileşimi ile eğitimcilerin rolü konusundaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu arada yetişkin eğitimcilerinin, çoğunlukla orta-sınıf kökenlerinden getirdikleri halka güven eksikliği, henüz tümüyle cahil saymakta devam ettikleri halkla birlikteliğe girememesi, belki ayırdında bile olmaksızın kendi "statü"sünü dayatmaya girişme, vb. özelliklerini, ancak, yeni bir varoluş biçimini benimsemek zorunda oldukları bir 'sınıf intiharı'nı ve derinlemesine 'yeniden doğuş'u içeren bir halka dönüş sürecinde aşabileceklerini ileri sürmektedir. Bu süreç ise Freire'e göre, önkoşulları yukarıda belirtilen halkla diyalog içerisinde gerçekleştirilebilir.

Eğitim Yöntemi

Paulo Freire, yalnızca bir eğitim kuramı sunmakla kalmayıp, onun pratik sonuçlarını da betimleyen bir eğitimcidir. Onun yetişkin okuma-yazma eğitimine yaklaşımı, Brezilya'da 1960'ların başlarında "metodá Paulo Freire" olarak bilinir. Yöntembilim açısından bu yaklaşım, 1960'ların sonlarında Şili'de çok az bir değişiklikten ve 1970'lerin ortalarında Guinea-Bissau ve diğer komşu Batı Afrika ülkelerinde biraz daha uyarlamadan geçmiştir. Öte yandan, 'Freire yöntemi'ni kendi özgün koşullarına uyarlayarak uygulamaya geçiren başka Güney Amerika ve Afrika ülkeleri ile Kuzey Amerika gibi ileri kapitalist toplumlardaki bireysel eğitim projelerinden de söz edilebilir.

Freire, özellikle Özgürleşme Pratiği Olarak Eğitim, Ezilenlerin Pedagojisi ve Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma kitaplarında; yetişkinler için okuma-yazma ve okuma-yazma-sonrası eğitime, 'sorun tanımlama' yaklaşımıyla, çeşitli bağlamlarda uyguladığı bu yöntemi ayrıntılı olarak betimlemiştir. Bu yöntemde eğitim izlencelerinin içeriği, her bölgenin kendi yerlileri ile birlikte geliştirilmektedir. İzlenec hazırlama çalışması, araştırma ve uygulamanın eşzamanlı ve iç içe yürütüldüğü, çok sistemli ve incelikli tasarlanmış beş evrede gerçekleştirilen bir süreçtir. Özetle:

Birinci evre; eğitim ekibi ile bölgeden katılan gönüllüler tarafından yerinde yapılan ve halkın 'konusal evren'ini, yani onların toplumsal durumlarındaki başlıca konuları keşfetmek amacı güden ve bugünkü, varolan, somut gerçekliğe ilişkin bir araştırmayı kapsar. Bu, halkın varoluşuyla bağlantılı anlamlı sözcükleri, tipik deyişleri ve ifadeleri bulmak üzere dilbilimsel bir incelemeyi de içerir. Örneğin köylülerin dili, kentlin teneke mahallesindeki işçilerinkinden farklıdır. Bu evre, öğrenenlerin dünyayı nasıl gördüklerini ve kendilerini dilbilimsel olarak nasıl ifade ettiklerini tanımlamaya olanak verir.

İkinci evre; hem tartışmada kullanılmak üzere belirli konuların, hem de eleştirel konuşma yanısıra dilin gelişimini de üretecek olan sözcüklerin, çözümlenmek üzere seçilmesini kapsar. 'Üretken sözcükler', dilbilimsel ölçütlere (sesbilimsel zenginlik, vb.) ve sosyo-siyasal önemlerine göre seçilir. Böylece seçilen konuların çoğu yöreden gelen konular olmaktadır; ancak Freire, ekibin kendisinin de halk tarafından önerilmemiş bazı konuları izleneye katma hakkı olduğunu ileri sürer. Örneğin; onun bilinçlenme için kaçınılmaz olduğuna inandığı bir konu, antropolojik kültür kavramıdır. Çünkü bu kavram, insanların doğa ile insan kültürü arasındaki farkı görmelerine ve böylece toplumu dönüştürmedeki rollerini kavramalarına yardımcı olmaktadır.

Üçüncü evrede; bu üretken konular ve sözcükler ile, kodlamalar yapılır. Bunlar, yöredeki tipik varoluşsal durumların görsel sunumları (resimler, posterler, slaytlar) olup, tartışılacak sorunları ortaya koyabilecek biçimde tasarlanır. Kodlamalar, yöre insanı için bilindik durumları temsil etmekle birlikte, bölgesel ve ulusal sorunların çözümlenmesi için de yeni bakış açılarına yol açmalıdır. Bunların tartışılması; gruplar okumayı ve yazmayı öğrenmeye başlarken, eş zamanlı olarak, katılanları daha eleştirel bir bilince doğru yönlendirmektedir. Kuşkusuz bu kodlamaları hazırlama işi çok ustalık gerektiren ince bir görevdir, çünkü bunların ne 'fazla açık' ne de 'fazla anlaşılmaz' olmaları gerekir.

Dördüncü evrede; eşgüdümçüler (öğretmenler) için kılavuz işlevi görecek çalışma izlenceleri geliştirilir. Bunlar, eşgüdümçüleri yetiştirme izlencesinin bir parçasıdır ve bütün izlencenin en zor kısımlarından biridir. Çünkü eşgüdümçülerin, sonunda diyalog yaklaşımını benimseyebilecekleri yeni tutumlar geliştirmeleri için verilmesi gereken özen, bu evrede kendini gösterir.

Son olarak, beşinci evrede; çok çeşitli eğitim araç-gereci üretilir. İlk okuma-yazma aşaması için bu araç-gereç, o yörede seçilen her üretken sözcüğe karşılık gelen 'ses ailelerinin' çözümlendiği kartları da içermektedir.

Burada altı çizilmesi gereken nokta, bütün bu hazırlık çalışmalarında yöre insanların doğrudan ve temsilcileri aracılığıyla katılım haklarının var olması ve sürecin de bu hakkın gerçekleşmesini sağlayacak biçimde işletilmesidir.

Hazırlık aşaması böylece gerçekleştiğinde; izleneye içeriği, uygulama sırasında geliştirilmek üzere, asıl olarak hazırdır. Yani, eğitimciler ekibi artık, "...halka kendi konusunu, dizgelendirilmiş ve genişletilmiş olarak, yeniden sunmaya hazırdır. Halktan gelen konusal, yine ona geri döner -mevduat yatırır gibi yığılacak bilgiler olarak değil, fakat çözülmeyi bekleyen sorunlar olarak" (Freire, 1991, s.94.).

İzleyen uygulama süreci, kod çözme ve yeniden kodlama evreleriyle devam eder. Öncelikle; kodlanmış durum, yaklaşık 25 kişiden oluşan bir kültür çemberinde, geleneksel anlamda bir öğretmen olmayıp

kendini geri planda tutan bir eşgüdümci rehberliğinde sunulur ve diyalog ortamında tartışılır. 'Kod çözme' olarak bilinen bu analizi izleyen 'yeniden-kodlama' evresinde ise; çemberin katılımcıları, doğa ve toplumsal tarih içinde daha önce algıladıkları biçimdeki "nesne" olma rollerini reddetmeye ve kendi yazgılarının "öznelere" olmayı üstlenmeye başlarlar.

Okuma-yazma eğitimi aşamasında; izlencem ilk aşaması, üretken kelimelerin tanıştırılmasından önce belirli bir süre kod çözme tartışmaları yapmaktır. Daha sonra tanıştırılan sözcük ile nesne arasındaki anlamsal (semantik) bağ kurulur. Sonra sözcük hecelerine ayrılır; bunlar algılandığı zaman, ses ailelerini gösteren kart gösterilir. Bu keşif-kartımı kullanarak grup üyeleri, heceleri birleştirme yoluyla yeni sözcüklere biçim verme yolunu keşfederler. Sonuç olarak, katılımcılar bir yandan da kendi tümcelerini yapmaya, yazmaya ve okumaya başlayabilirler.

Brezilya'daki uygulamalarında bu yöntem aracılığıyla, bir kültür çemberinin üyelerinin 30-40 saat (6-8 hafta) arasında, basit mektupları yazabildiği, gazeteleri okuyabildiği ve önemli yerel/ ulusal sorunları tartışabildiği rapor edilmiştir. Bu yüzden diğer okuma yazma eğitimi biçimleriyle karşılaştırıldığında oldukça verimli; dolayısıyla hem uygulamısal hem de siyasal düzeyde dikkat çekici bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. (Youngman, 1986, s.158)

Felsefi Temelleri:

Freire, yetişkin eğitimi alanında, kendi eğitim uygulamaları için tutarlı bir felsefi temel sunma çabasındaki çok az yazardan biridir. Onun bütün eserlerinde sergilediği konumu; hem 1960'ların başlarındaki Brezilya'nın entelektüel çevresini çok iyi yansıtan, hem de 20. yüzyılın sıkı sıkıya ilişkili üç düşünce akımının eşsiz bir sentezini ortaya koyan bir konumdur: Radikal hıristiyan teolojisi, varoluşçuluk, ve hümanist Marksizm. Bu sentezden Freire, hem ilham veren hem de meydan okuyan bir kuramsal yaklaşım üretmiştir.

Bir radikal hıristiyan olarak Freire; sömürüye ve ezilmeye karşı insanlaşmış bir dünya için toplumsal eyleme bir adanışın, hıristiyan inancının kaynağında bulunduğu görüşündedir. 1970'de yaptığı bir söyleşide söylediği gibi, "Kilisenin rolü; insanlığın insanlaşmasının, özgürleşmesinin rolü olmak zorundadır." Eserlerinin, özellikle ilk yazılarının kavramsal çerçevesinde ve kullandığı terimlerde dikkat çeken tanıklık (witness), yeniden-doğuş (re-birth), ve doğu deneyimi (easter experience) gibi kavramların bu kaynaktan geldiği öne sürülebilir.

Öte yandan; sınır-durumlar ve sınır-eylemler, iç-öznelik, niyet ve otantiklik gibi kavramlar, Buber, Sartre ve Jaspers gibi yazarlarla birlikte varoluşçuluk ile fenomenolojiden alınmıştır. Kişiler-arası ilişkiler ve diyalog üzerine vurguları ile, bilince ve insanların dünyaya anlam verme biçimine olan ilgisi de bu bakış açısından kaynaklanır. Ona

göre: "Gerçeklik asla yalnızca ve basitçe nesnel durum, somut olgu değildir. Gerçeklik, aynı zamanda insanın ona ilişkin algısıdır da."

Praxis, yabancılaşma, diyalektik, vb. kavramlar ile var olan kapitalist toplumu olumsuzlamak için ütöpik bir ileri görüşe duyulan gereksinime yaptığı vurguların temelindeki felsefe ise, Marksizmdir. Yine, Freire'in; hayvanlar ve insanlar arasındaki, tabiat ve kültür arasındaki farklılığa; insan etkinliğinin tarihsel ve toplumsal niteliğine; dilin ve yazının, toplumsal olarak üretilen simge sistemlerinin önemine, vb. yaptığı vurgular da asıl olarak Marksizmden kaynaklanmaktadır.

Önemli olan; bütün bu düşünce sistemlerinin, Freire'in eğitim sorunsalını çözümlemesinde sıkı bir biçimde sentezlenerek; sonunda hümanist bir eğitim modeli olarak ortaya konmuş olmasındadır.

Bu konuda Freire'e yöneltilen eleştirilerin bir kısmı; onda seçmeci (eklektik) bir konum bulunduğu ve özellikle, onun düşüncesinde, hıristiyanlığın tanrıculığı (teizm) ile marksizmin özdekçiliği (materyalizm) arasında çözülmemiş bir felsefi çelişki olduğu yönündedir. Kanımca, 1974'te Freire'in bir Avustralya gazetesinde yayımlanan şu sözleri, bu eleştirilere kendi ağzından en açık yanıt olabilir:

Ben genç bir adam iken, insanlara gittim; gerçekte, benim hıristiyan inancım ile güdülenmiş olan işçilere, köylülere... İnsanlarla konuştum, insanlarla konuşmayı öğrendim -onların telaffuzlarını, kullandıkları sözcükleri, kavramları. İnsanlara ulaştığım zaman -ızdırıp, somutluk... Bilirsiniz..., fakat aynı zamanda insanların güzelliği, açıklığı, sahip oldukları sevme yeteneği, dostluklar...

Bu gerçekliğin engelleri beni Marx'a götürdü. Okumaya ve incelemeye başladım. Harikaydı, çünkü ben Marx'ta, insanların bana -okuryazar olmaksızın- anlattıkları bir dolu şey buldum. Marx gerçek bir dahi idi.

Fakat ben Marx'la tanıştığım zaman, aynı zamanda -insanlarla tanışma yoluyla- sokak köşelerindeki 'hıristiyan'la tanışmayı da sürdürdüm. (Vurgular özgündür. Freire'den aktaran: Mackie, 1981, s.126)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Jane Wella. Learning to Listen/ Learning to Teach (The Power of Dialogue in Educating Adults). Jossey-Bass, California: 1994.
2. Frank Youngman. Adult Education and Socialist Pedagogy. Cromm Helm, Kent: 1986.
3. Paulo Freire. Ezilenlerin Pedagojisi. (Çev: Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek) Ayrıntı Yayınevi, İstanbul: 1991.
4. Paulo Freire. The Politics of Education: Culture, Power, and Liberation. Macmillan, London: 1985.
5. Paulo Freire & Donaldo Macedo. Literacy: Reading the Word and the World. Routledge and Kegan Paul, London: 1987.
6. Peter Jarvis. Adult and Continuing Education: Theory and Practice. Cromm Helm, London: 1984.
7. Robert Mackie (Ed.). Literacy and Revolution. The Pedagogy of Paulo Freire. Continuum, New York: 1981.